

ТАКРИЗ

ба автореферати диссертатсияи Аҳмадзода Фаррухаи Фурӯзонфар дар мавзуи «Таҳлили нарратологии романи тоҷик (дар мисоли «Ҳайчо»-и Ӯрун Кӯҳзод)» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD) – доктор аз рӯйи ихтисоси 6D020500 – Филология (6D020501 – Адабиёти тоҷик).

Бо густариши нақди адабӣ, ки аз ҷумлаи муҳимтарин ва дақиқтарин бахшҳои адабиётшиносӣ маҳсуб мегардад, осори бадеӣ тароват ва ғановати хосса касб намудааст. Метавон гуфт, ки ба воситаи ин шоҳи адабӣ осори адабӣ ташаккули нав пайдо намуд. Аз ҳамин сабаб аст, ки дар кишварҳои пешрафтаи дунё матншиносиро поя ва асоси адабиётшиносӣ медонанд. Дар шароити кунунӣ ин шоҳи илми адабиётшиносӣ хеле пешрафт кардааст. Онро нақди нақд ҳам медонанд.

Аҳаммияти диссертатсия Аҳмадзода Фаррухаи Фурӯзонфар дар мавзуи «Таҳлили нарратологии романи тоҷик (дар мисоли «Ҳайчо»-и Ӯрун Кӯҳзод)» дар он аст, ки як равиши нави баррасии асари бадеиро пешниҳод намудааст. Барои таҳлили муфассали нарратологӣ интиҳоб шудани романи «Ҳайчо» сазовор аст. Инчӯ робитаи дучонибаи матн бадеӣ ва нақди адабиро бар асоси назарияи нарратологӣ нишон додан дуруст аст. Зеро ин усул имкони мусоидат ба равиши таҳлили муносибати амиқ ва муколамаи судманди байни нависанда ва мунаққиди адабиро барои тавсеаи сатҳи адабиёт бештар мегардонад.

Диссертант тавассути муқоисаи ду назарияи машҳури адабиётшиносии ҷаҳонӣ дар нарратология, ки бо андешаҳои назарии В. Шмид ва Ж. Женетт машҳур мебошанд, судманд будани ин равишро дар таҳлили осори миллии нишон дода тавонистааст. Ба ин восита мутобиқати осори адабии миллии мо ба меъёрҳои ҷаҳонии нақди адабии муосир дуруст муайян карда шудааст.

Аз мутолиаи автореферат бармеояд, ки мукаддимаи он тибқи талаботи шакл гирифта, диссертант ба ҳадафҳои дар қисмати «Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқ» гузошташуда ба пуррагӣ ноил гаштааст. Ин ҳам ҷолиб аст, ки муҳтавои асосии диссертатсия дар 4 мақолаи маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷои расидааст.

Боби аввали диссертатсия «Асосҳои нарратология ҳамчун назарияи муосири таҳлили матн» номгузори шуда, ба шаш фасл: «Матн бадеӣ аз дидгоҳи нарратология», «Равишҳои асосии таҳлили нарратологӣ», «Назарияи В. Шмид оид ба нависанда ва таносуби ӯ бо хонанда», «Назарияи В. Шмид дар бораи ровӣ ва муҳтаб», «Назарияҳои дидгоҳ» ва «Назарияи Ж. Женетт дар хусуси маърифати замон» тақсимбандӣ шудааст.

Дар фаслҳои ҷавуззикр диссертант масъалаҳои шарҳи истилоҳи «нарратология», сайри муфассали таърихиву таҳлили нарратология, шиносоии муносибаҳои бадеӣ аз маҷмӯи назарияҳои нарратологии донишмандон В.Шмид ва Ж. Женетт, меъёрҳои зарурии муайян кардани сатҳи бадеияти матн, равишҳои асосии таҳлили нарратологӣ, мушаххас кардани хусусияти нарративӣ доштани муносибаҳои осори адабиро мавриди таҳқиқи муфассал қарор додааст.

Аз ҷумла, диссертант тавонистааст, ки доир ба шаш назарияи барҷаста ва ду ҷараёни бузурги таҳлилу татбиқии назарияи нарратология, ки дар ташаккули

нарратология ва равишҳои мушаххаси коркарди матн созгор мебошанд, андешаҳои илмӣ хешро изҳор намояд. Дар ин боб андешаҳои диссертант дар хусуси панҷ навъи дидгоҳ дар осори бадеӣ низ ҷолиби таваҷҷуҳ мебошад.

Муаллиф боби дувуми диссертатсияро, ки он «Таҳлили нарратологии романи «Ҳайҷо» номгузорӣ шудааст, ба чаҳор фасл ҷудо кардааст: фасли аввал «Ҷойгоҳи нависанда дар роман», ки яъне зерфаслиборат аст; фасли дувум «Робитаи байни нависанда ва хонандаи роман», фасли сеюм «Хусусиятҳои барҷастаи нарратор дар роман» ва фасли чорум зери унвони «Вижагиҳои истифода аз дидгоҳҳои мухталиф дар роман», ки аз панҷ зерфасл иборат мебошад. асосан ба масоили хусусиятҳои симои муаллиф, муносибати ӯ ба матни ривой, дараҷаи таваҷҷуҳи адиб ба аҷзҳои ривоят, ангеҷаи эҷодӣ ва ҳадафи аслии офариниши асар таваҷҷуҳ намудааст.

Ҳамчунин, дар ин боб диссертант тавассути таҳлилҳои илмӣ оид ба мавзӯҳои шахсияти таърихиву воқеии нависанда – Ёрун Қӯҳзод, муносибати ӯ ба «Ҳайҷо», хусусиятҳои нависандаи таҷрибӣ, робитаи байни нависанда ва хонандаи роман, хусусиятҳои хонандаи таҷрибӣ, хусусиятҳои барҷастаи нарратор дар роман, вижагиҳои истифода аз дидгоҳҳои мухталиф дар роман ҳулосабарории ҷолиб намудааст.

Боби сеюм «Сохтори замони романи «Ҳайҷо» ва хусусиятҳои асосии он» мебошад ва аз панҷ фасл иборат аст. Фасли аввал «Хатти замони роҷ дар роман» номгузорӣ шудааст, ки дар ин фасл диссертант асосан, роҷ ба ду хатти замонӣ таҳқиқот анҷом дода, ба ҳулосае омадааст, ки мусовӣ ҳаракат доштани онҳо сабаби пайдо гаштани ҳафт банду басти замони асари бадеӣ гашта, ҳамзамон, боиси шаклгирии сохтори замони асар мегарданд. Бино ба мушоҳида ва ҳулосаҳои докталаби дараҷаи илмӣ хатҳои замони мусовӣ ҳаракаткунанда дар қисматҳои охири романи «Ҳайҷо» омезиш пайдо менамоянд. Диссертант барои тақвияти андеша ва бо мақсади рӯшантар гаштани матлаби хеш аз ҷадвалҳои истифода намудааст.

Дар фасли дувуми боби маъмур, ки «Ноҳамоҳангиҳо дар хатти замонӣ» номгузорӣ шудааст, диссертант ба тавзеҳ ва таҳлили сохтори замони роман, ки дар баъзе мавридҳо аз тарафи нависандагон бо мақсади барафрӯхтани эҳсоси интизору ҳайрати хонанда вайрон карда мешавад, андешаронӣ намудааст. Инчунин, дар ин фасл ишора ва таҳлилҳои диссертант доир ба падидаи анахрония дар «Ҳайҷо» ва дар бораи «ҷаҳиши замонӣ ба қафо (аналепсис)» ва ҷаҳиши замони гузашта ба замони оянда (пролепсис) ҷолиби диққатанд.

Дар фасли сеюми боби се, ки диссертант онро «Маъъалаи эллипсис дар сужет» унвон додааст, аввалан мафҳуми «эллипсис» ва ҷойгоҳи онро дар романи «Ҳайҷо» нишон дода, дар истифодаи он маҳорати нависандаро маҳсусан қайд менамояд.

Фасли чаҳоруми боби сеюм «Маъъалаи паралипсис дар матни асар» номгузорӣ шуда, «паралипсис»-ро ба таври ҳамаҷониба мавриди шарҳу тавзеҳ ва таҳлил қарор додааст. Ба андешаи диссертант, адибон дар асарҳои бадеӣ паралипсисро бештари мавридҳо огоҳона истифода мекунанд, «то бо рӯҷ ба

чузбӣёт моҳияти аслии афкорашро дар назари хонанда камранг накарда бошад» [автореф., с. 24].

Дар фасли панҷуми боби се «Ҳичрати нарративӣ ва навъҳои он» асосан сухан оид ба масъалаи такроршавии унсурҳои гуногун дар адабиёт меравад. Манзур аз истилоҳи «ҳичрати нарративӣ» намудҳои гуногуни такрори вохидҳои ривой дар асарҳои як нависанда аст. Бино ба андешаи довталаби дараҷаи илмӣ такрори ҳикоя (ривоят, нақл), саргузашт, образи махсусро метавон нусхабардории айнӣ ва такрори андешаҳои пештар баённамудаи нависанда донист. Барои тақвияти андешаҳои ибрознамудаи ҳеш диссертант қариб ба пуррагӣ осори Ёрун Кӯҳзодро мутолиа намуда, ҷадвали махсуси муқоисавӣ пешниҳод намудааст. Диссертант дар асоси мутолиа ва таҳқиқи ҳеш ба хулосае омадааст, ки романи «Ҳайчо» оинаи тамомномаи тафаккури нависанда мебошад» [автореф., с. 25].

Хулосаи диссертатсия, ки дар 8 банд пешниҳод гардидааст, аз ҷамъониба мавриди омӯзиш ва паҷуҳиш қарор гирифтани мавзӯи интиҳобгардида аз тарафи довталаби дараҷаи илмӣ дарак медиҳад.

Автореферати диссертатсия бо забони хеле хуби илмӣ навишта шудааст ва ин далели рӯшану возеҳи он аст, ки муаллиф барои анҷоми таҳқиқоти ҳеш заҳмати зиёде кашидааст, то қори илмии судманде ба анҷом расонад.

Дар фишурдаи барои тақриз пешниҳодгардида баъзе нуқтаҳои баҳссталаб ва пешниҳодҳои банди пайдо гардиданд, ки бо мақсади зам ғаштани қимати бештари илмии он баёншавиро лозим медонам:

1. Ҳарчанд ки диссертант боби аввали диссертатсияи ҳешро сирф ба назарияи нарратология баҳшидааст, хуб мебуд, барои равшантар ғаштани мавзӯи мавриди таҳқиқ доир ба навъҳои нарратология ё маҳорати нарратологии Ёрун Кӯҳзод дар романи «Ҳайчо» мисолҳо меовард. Чунончи, дар фасли сеवуми боби дуюм диссертант ин ғуфтаи моро хеле хуб нишон дода тавонистааст: «Дар «Ҳайчо» нарратор ғайридиетикист, зеро ҳамчун нозири ҳаводис воқеахоро нақл менамояд, вале ҳудаш дар сатҳи ривоят ё дар доҳили ривоят ҳузур надорад» [автореф., с. 18].

2. Дар фасли якуми боби ду ҷумлаи: «Шахсест мутафаккир ва мушоҳидакор, чун аз дидани мушқилоти миллати ҳуд ба танг омада ба навиштани асаре қалонҳаҷм иқдом намудааст» ва «Шахсест озодипараст, чун вучуди қайду бандҳои гуногун ва меъёрҳои тасбитшудаи беасосро наменпазирад» оварда шудааст, ки ба андешаи мо, агар дар ин ҷумлаҳо қалимаи «нависанда», «адиб» илова гардад, маънӣ рӯшантар мешавад.

3. Дуруст аст, ки дар захираи луғавии забони тоҷикӣ қалимаҳои зиёде аз забонҳои дигар истифода мешаванд, аммо муродифи ақсари ин қалимаҳо дар забони адабии ҳозираи тоҷик мавҷуданд. Ба андешаи мо, хуб мебуд, агар дар матни автореферат диссертант аз муродифҳои мавҷудаи тоҷикии онҳо истифода мебуданд. Масалан, қалимаи сегмент-банд, биол; интрига-макр, найранг, ба мазмуни драмаи роман, ки атрофи вай воқеа инқишоф меёбад; анахрония-қуҳна, қадим, қадима; мотив-сабаб, мақсад, асос, мавзӯ.

4. Дар автореферат ҷо-ҷо ҳатоҳои имлоӣ ва услубӣ ба назар мерасад. Масалан, иваз қардани қалимаи зоида аз ибораи «зоидаи таҳайюли нависанда» (с. 11), иваз

кардани калимаи таркиб аз ибораи «аз таркиби Иттиҳоди Шӯравӣ», калимаи «наративӣ» бо як «р» (с. 24), «ҳикояҳои баланду (?) кӯтоҳ» (с. 25), нарасидани аломати китобатии вергул дар саҳифаҳои 17, 21.

Албатта, ин пешниҳод ва эродҳои мо хусусияти ҷузъӣ дошта, ба ҳеҷ ваҷҳ ба арзиш ва аҳаммияти илмию амалии кори таҳқиқгардида таъсири манфӣ намерасонанд.

Мазмун ва мухтавои фишурдаи он, ки бо ду забон: тоҷикӣ ва русӣ таълиф шудааст, комилан ба талаботи меъёрҳои муқарраргардида мувофиқат менамояд. Автореферат мундариҷаи қор ва мазмуну мухтавои 4 мақолаи дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон интишорёфтаи диссертантро доир ба мавзӯи мавриди назар пурра инъикос мекунад.

Хулоса, автореферати диссертатсияи Аҳмадзода Фарруҳаи Фурӯзонфар дар мавзӯи «Таҳлили нарратологии романи тоҷик (дар мисоли «Ҳайҷо»-и Ёрун Кӯҳзод)» ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таҳияи авторефератҳо ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD) – доктор аз рӯйи ихтисоси 6D020500 – Филология (6D020501 – Адабиёти тоҷик) мебошад.

Муқарриз:

доктори илмҳои филологӣ, дотсент,
директори генералии Муассисаи
давлатии «Мучтамаи ҷумҳуриявии
осорхонаҳои Кӯлоб»

Асозода Ҳ. Р.

«04» сентябри соли 2025.

Нишони: 735360, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Кӯлоб, маҳаллаи Р. Солеҳова № 5.
Тел.: (+992) 918633745
E-mail: hamadoni@mail.ru

Имзои Асозода Ҳотам Раҷабро
тасдиқ мекунам:
мудири бахши кадрҳои Муассисаи
давлатии «Мучтамаи ҷумҳуриявии
осорхонаҳои Кӯлоб»

Мирзоева С. О.

Нишони: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Кӯлоб, хиёбони Сомонӣ, 10.
Телефон: (+992) 985181825; факс: (8 33 22) 226-99.
E-mail: info@tnu.tj 227-15-10.
«04» сентябри соли 2025.